

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

ЛЕКЦІЯ

Слідчі (розшукові) дії: поняття, порядок та негласні дії

Комплексний аналіз інституту слідчих (розшукових) дій за КПК України: від нормативного підґрунтя до класифікації, підстав проведення та негласних слідчих дій.

РОЗДІЛ 1

Поняття і класифікація слідчих дій

Перший блок нашої теми присвячений фундаментальним засадам інституту слідчих (розшукових) дій — їх нормативному закріпленню, ознакам, функціональному призначенню та системній класифікації за КПК України.

Нормативне підґрунтя інституту слідчих дій

Інститут слідчих (розшукових) дій закріплений у Главі 20 КПК України (статті 223–252), яка визначає загальні положення, порядок проведення конкретних дій та процесуальну форму їх фіксації.

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК, слідчі (розшукові) дії — це процесуальні дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Це базове визначення дозволяє відмежувати слідчі дії від інших процесуальних актів, які не спрямовані безпосередньо на доказування або мають організаційний чи забезпечувальний характер. У системі кримінального процесу слідчі дії є інструментами реалізації функції доказування.

Слідча дія як форма реалізації функції доказування

КПК України у ст. 91 визначає предмет доказування, а ст. 92 покладає обов'язок доказування на сторону обвинувачення. Слідчі (розшукові) дії — це саме ті процесуальні механізми, через які сторона обвинувачення:

- встановлює фактичні обставини
- фіксує їх у належній процесуальній формі
- перетворює інформацію на допустимі докази

Будь-яке відхилення від встановленого порядку може призвести до застосування ст. 87 КПК — визнання доказу недопустимим.

01

Нормативна регламентація

Чіткий порядок, визначений КПК

02

Процесуальна форма

Фіксація у протоколі

03

Судова перевірка

Контроль допустимості доказів

Ознаки слідчих (розшукових) дій

Процесуальний характер

Здійснюється виключно в межах кримінального провадження уповноваженими суб'єктами: слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Доказова спрямованість

Метою є збирання або перевірка доказів у конкретному провадженні.

Нормативна регламентація

Кожна дія має чітко визначений порядок: обшук — ст. 234–236, допит — ст. 224, огляд — ст. 237 КПК.

Втручання в конституційні права

Частина дій обмежує недоторканність житла (ст. 30 КУ), право на приватність, власність, свободу пересування.

Відмежування слідчих дій від інших процесуальних дій

Не кожна дія слідчого є слідчою (розшуковою) дією. Це важливо для практики, бо часто відбувається змішування понять.

Слідчі (розшукові) дії

Спрямовані безпосередньо на збирання та перевірку доказів

- Допит свідка
- Обшук приміщення
- Огляд місця події
- Слідчий експеримент

Інші процесуальні дії

Мають організаційний або забезпечувальний характер

- Винесення постанови
- Вручення процесуальних документів
- Прийняття рішення про закриття провадження
- Повідомлення учасників

Класифікація слідчих (розшукових) дій

КПК не містить єдиної класифікації, але з аналізу норм можна запропонувати системну модель за трьома критеріями.

За ступенем втручання в права

Без обмеження: допит, впізнання, слідчий експеримент

З обмеженням прав: обшук, огляд житла, тимчасовий доступ — потребують дозволу слідчого судді

За необхідністю судового контролю

Без дозволу суду: допит, огляд місця події

З дозволом судді: обшук (ст. 234), тимчасовий доступ (ст. 160–166), арешт майна

За процесуальною відкритістю

Гласні: проводяться відкрито, з участю особи

Негласні: глава 21 КПК, спеціальний порядок

Класифікація за ступенем втручання

Методичний акцент: форма = доказ

Слідчі (розшукові) дії — це механізм перетворення інформації на доказ за умови дотримання форми. Порушена форма — зруйнований доказ.

Саме тут формується один із ключових принципів сучасного кримінального процесу:

Ефективність доказування не може переважати законність процедури.

Слідчі дії є процесуальними засобами доказування з чіткою нормативною регламентацією, у певних випадках пов'язаними з обмеженням конституційних прав та підлягають судовій перевірці на предмет допустимості.

РОЗДІЛ 2

Підстави та порядок проведення слідчих дій

Центральний блок теми: коли можна проводити слідчу дію, на підставі чого, у якій формі, які гарантії повинні бути забезпечені та коли порушення порядку призводить до недопустимості доказу.

Загальні умови та поняття «достатніх підстав»

Базова норма — стаття 223 КПК. Частина друга встановлює: слідчі дії можуть проводитися лише за наявності достатніх підстав вважати, що їх проведення є необхідним для досягнення мети кримінального провадження.

1

Об'єктивна інформація

Існують процесуально зафіксовані фактичні дані, а не абстрактна підозра

2

Доказова перспектива

Інформація дозволяє припустити наявність доказової інформації

3

Необхідність дії

Без проведення слідчої дії отримати докази неможливо або вкрай складно

Особливо суворий стандарт достатності застосовується до дій, що обмежують конституційні права — обшук, тимчасовий доступ тощо.

Принцип пропорційності

Хоча КПК прямо не вживає термін «пропорційність» у ст. 223, цей принцип впливає з:

- Ст. 9 КПК — верховенство права
- Ст. 8 Конституції України
- Практики Верховного Суду

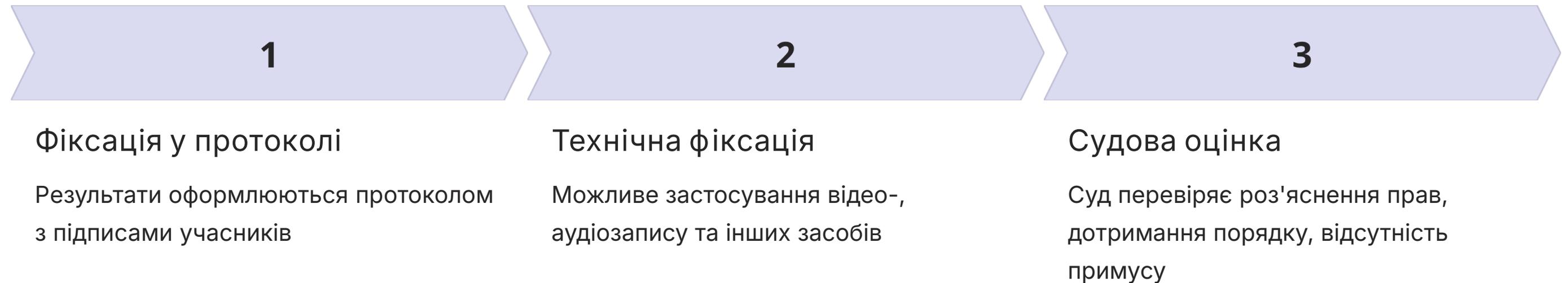
Суть принципу: втручання у права особи повинно бути необхідним, не може бути надмірним, а обсяг втручання має відповідати меті.

- Приклад: проведення обшуку у всьому житлі за наявності інформації лише про один конкретний предмет може бути оцінене судом як непропорційне втручання.

Процесуальна форма та фіксація

Законність слідчої дії залежить не лише від підстав, а й від дотримання форми. Відповідно до статей 104–107 КПК:

Порушення форми фіксації може призвести до втрати доказового значення та визнання доказу недопустимим (ст. 87 КПК).

Добровільність, примусовість та судовий дозвіл

Добровільні дії

Допит за згодою особи, добровільна видача речей. Не потребують судового дозволу.

Примусові дії

Обшук (ст. 234 КПК), привід, тимчасовий доступ. Вимагають судового дозволу, чіткої процедури та мінімізації втручання.

Роль слідчого судді

Перевіряє наявність достатніх підстав, обґрунтованість клопотання та відповідність принципу пропорційності.

Типові порушення при проведенні слідчих дій

У практиці найчастіше зустрічаються порушення, що стають підставою для застосування ст. 87 КПК — визнання доказу недопустимим:

Формальне обґрунтування

Клопотання про обшук без конкретних фактичних даних

Невизначеність предмета

Відсутність конкретизації предмета пошуку в ухвалі

Порушення фіксації

Недотримання порядку складання протоколу

Вихід за межі дозволу

Фактичне проведення дії за межами судової ухвали

Недопуск захисника

Порушення права на правову допомогу під час слідчої дії

Межі дискреції слідчого

Права слідчого

Слідчий має право обирати:

- Які слідчі дії проводити
- У якій послідовності
- У який момент провадження

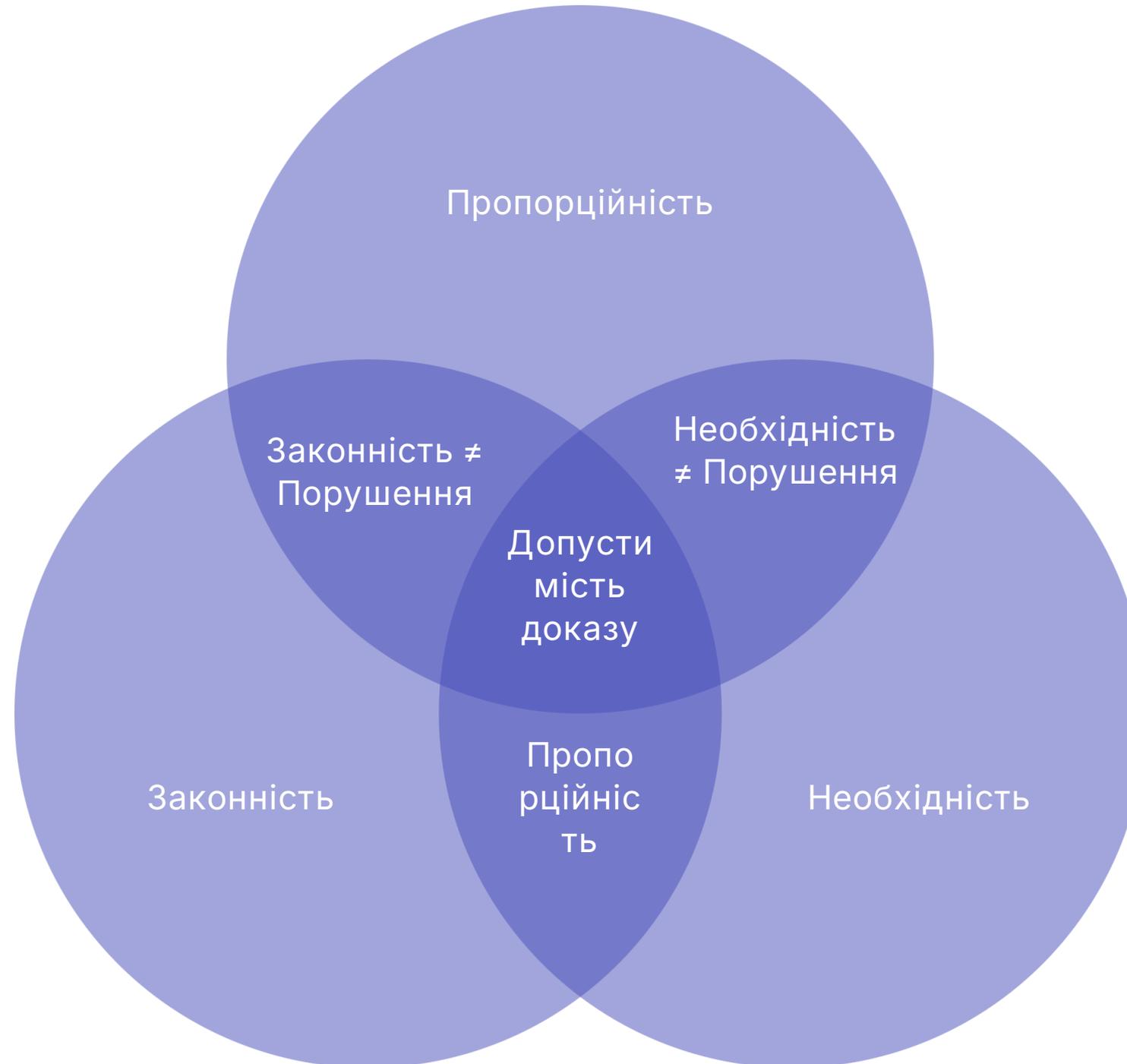
Обмеження дискреції

Однак ця дискреція:

- Не є абсолютною
- Підконтрольна прокурору
- Може бути перевірена судом

  Слідчий не може проводити слідчі дії «про всяк випадок» або з метою тиску на учасників провадження.

Три критерії законності слідчої дії

Будь-яка слідча дія повинна відповідати трьом критеріям: законність — необхідність — пропорційність. Порушення будь-якого з них ставить під сумнів допустимість доказу. Підстави та порядок визначаються ст. 223 КПК, конкретизуються нормами окремих дій та підлягають судовому контролю.

РОЗДІЛ 3

Негласні слідчі (розшукові) дії

Якщо звичайні слідчі дії — це видима частина айсберга кримінального провадження, то негласні слідчі (розшукові) дії — це його підводна частина. Держава діє непублічно, часто без відома особи, іноді — роками.

Правове регулювання НСРД зосереджене у Главі 21 КПК України (статті 246–275). Сам факт виділення їх в окрему главу свідчить про їх особливу природу.

Гласні vs. Негласні: ключові відмінності

Головне питання негласних слідчих дій: де межа між ефективним розслідуванням і втручанням у приватне життя?

Гласні слідчі дії

Глава 20 КПК (ст. 223–252)

- Проводяться відкрито
- З участю та відома особи
- Допит, обшук, огляд, експертиза

Негласні слідчі дії

Глава 21 КПК (ст. 246–275)

- Проводяться таємно
- Без відома особи
- Спеціальний порядок та контроль

Окрема глава КПК для НСРД підкреслює підвищені вимоги до обґрунтованості, судового контролю та захисту конституційних прав громадян.

Ключові висновки

Нормативна основа

Слідчі дії закріплені у Главі 20 КПК (ст. 223–252) і є процесуальними засобами доказування

Три критерії

Кожна дія має відповідати вимогам: законність, необхідність, пропорційність

Судовий контроль

Дії, що обмежують конституційні права, потребують дозволу слідчого судді

Негласні дії

НСРД (Глава 21 КПК, ст. 246–275) мають особливу природу та підвищені вимоги до контролю

Форма = Доказ

Порушення процесуальної форми призводить до недопустимості доказу (ст. 87 КПК)

Поняття та особливість НСРД

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії — це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню.

За цим лаконічним визначенням стоїть глибока концепція:

1 Процесуальні засоби

НСРД — такі ж процесуальні засоби доказування, як і гласні слідчі дії

2 Таємність проведення

Мають особливу ознаку — таємність їх проведення від учасників

3 Втручання у приватну сферу

Завжди пов'язані з істотним втручанням у приватне життя особи

Сфери втручання НСРД

НСРД завжди означає проникнення у захищені сфери приватного життя. Саме тому закон встановлює для них більш суворі вимоги.

Таємниця спілкування

Втручання у конфіденційність комунікацій

Контроль переміщення

Відстеження місцезнаходження та маршрутів

Фіксація поведінки

Спостереження без відома особи

Інформаційний простір

Проникнення в цифрові дані та мережі

Винятковість застосування НСРД

Ч. 2 ст. 246 КПК України встановлює: НСРД проводяться лише у разі, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом.

Це фундаментальна норма, яка означає:

- НСРД — це крайній засіб
- Їх не можна проводити «про всяк випадок»
- Допускаються лише за умов безальтернативності

Ключовий принцип

Саме тут проявляється принцип пропорційності у найчистішому вигляді — баланс між ефективністю розслідування та правами людини.

Підстави для проведення НСРД

НСРД можуть проводитися лише у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 246 КПК), а також в окремих випадках, прямо передбачених законом.

01

Обґрунтування

Слідчий або прокурор обґрунтовує неможливість отримання інформації іншим способом

02

Мотивоване клопотання

Підготовка детального мотивованого клопотання з фактичними підставами

03

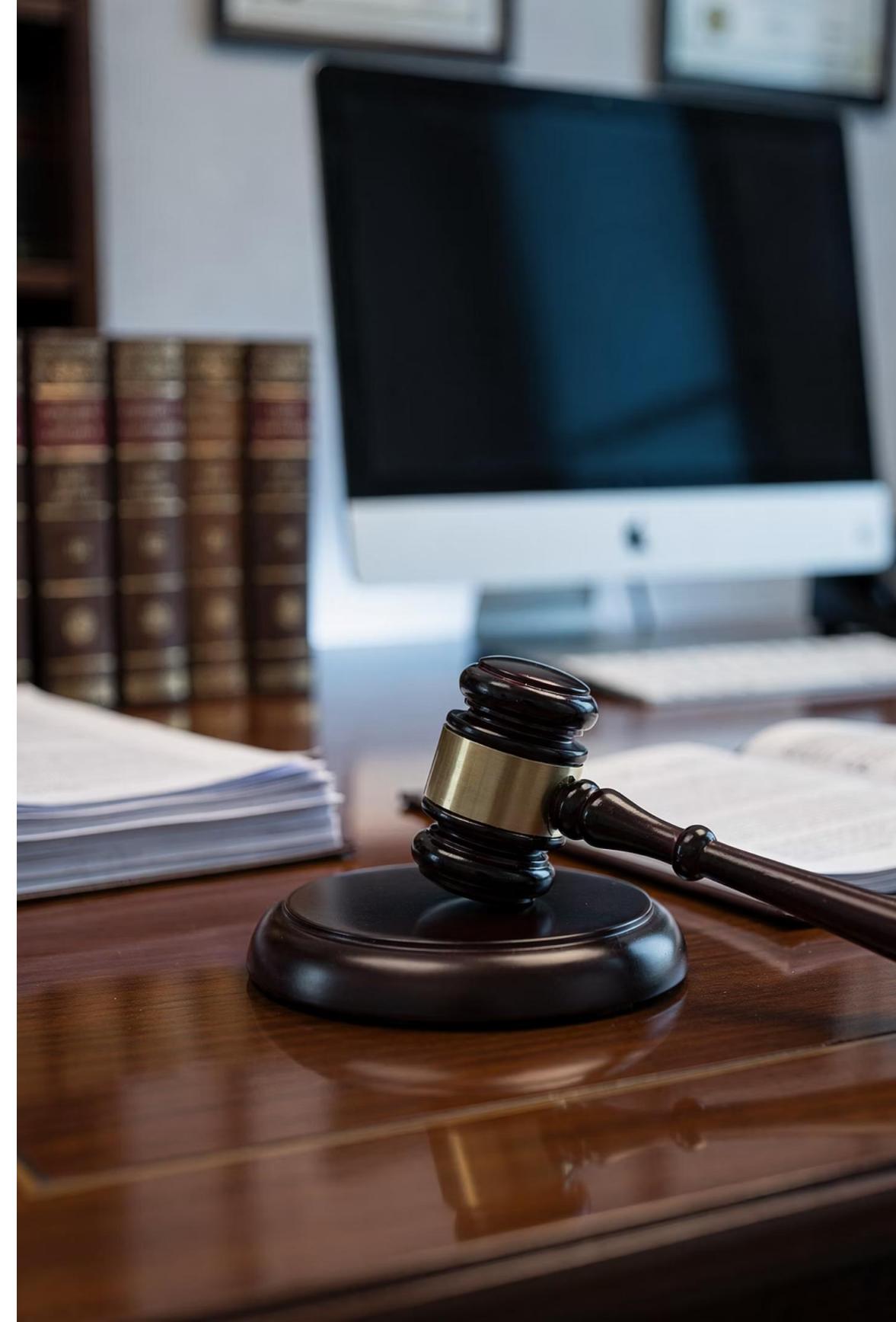
Звернення до суду

Подання клопотання слідчому судді для розгляду

04

Отримання ухвали

Без судового дозволу НСРД проводитися не можуть (за винятком особливих випадків)

Види негласних слідчих (розшукових) дій

Глава 21 КПК передбачає різні види НСРД. Кожна дія має власну специфіку, окремі строки, межі та порядок фіксації.

Аудіо-, відеоконтроль особи

Таємна фіксація розмов та дій особи

Арешт кореспонденції

Накладення арешту на поштові відправлення

Зняття інформації з мереж

Втручання у телекомунікації, що охороняється ст. 31 Конституції

Контроль за вчиненням злочину

Оперативне спостереження за злочинною діяльністю

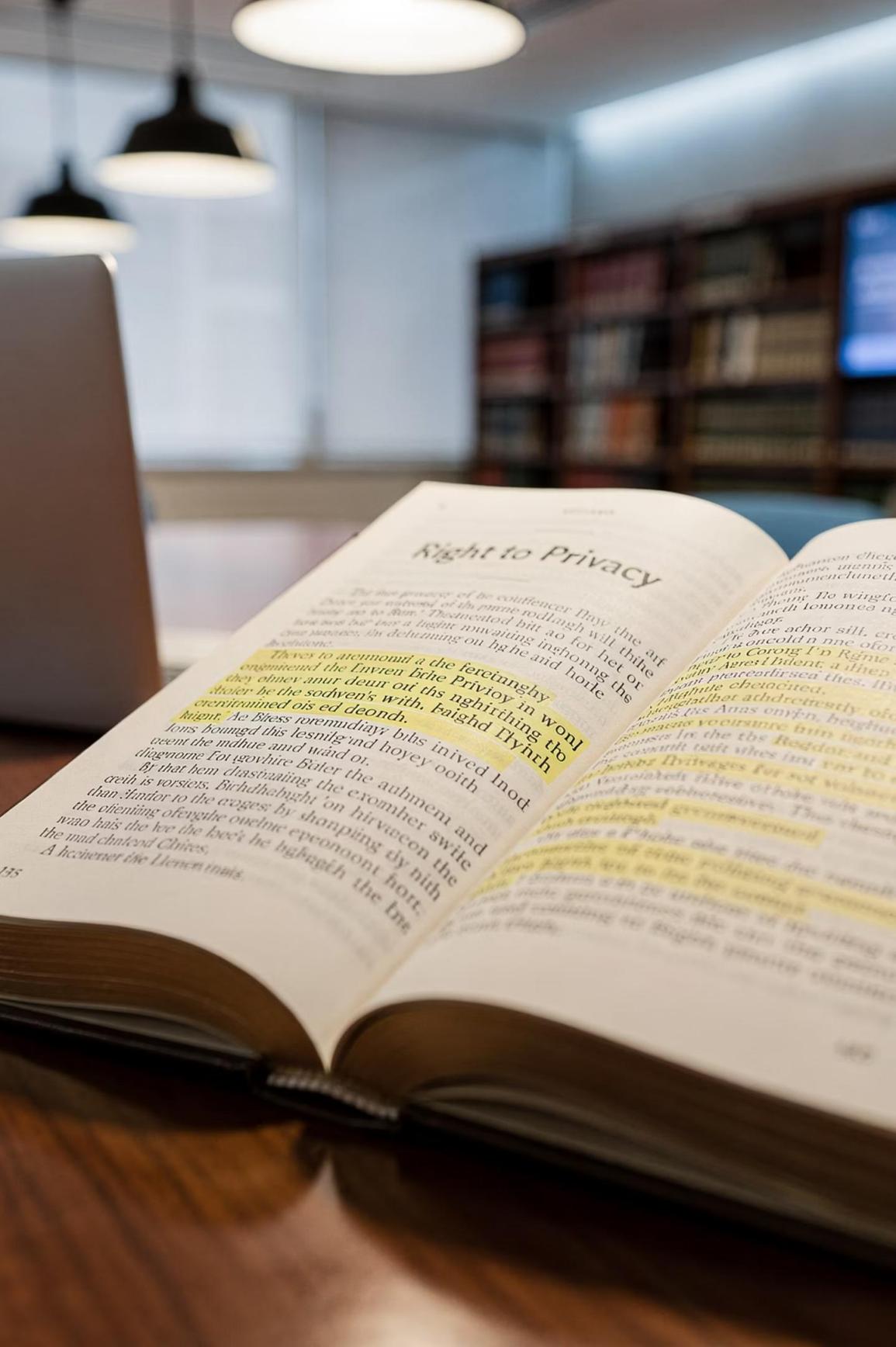
Обстеження місць

Обстеження публічно недоступних місць та житла

Спостереження за особою

Систематичне відстеження переміщень та контактів

Конституційний вимір: ст. 31 Конституції

Зняття інформації з телекомунікаційних мереж фактично означає втручання у сферу, що охороняється статтею 31 Конституції України — таємниця листування і телефонних розмов.

Саме тому для цього виду НСРД судовий контроль є особливо жорстким. Будь-яке порушення процедури санкціонування може призвести до визнання отриманих доказів недопустимими та порушення конституційних прав особи.

Роль слідчого судді у процедурі НСРД

У процедурі НСРД слідчий суддя відіграє не формальну, а змістовну роль. Він має перевірити ключові аспекти:

1

Достатність підстав

Чи дійсно існують достатні підстави для втручання

2

Безальтернативність

Чи неможливо отримати інформацію іншим шляхом

3

Пропорційність

Чи пропорційне втручання заявленій меті розслідування

4

Межі дозволу

Чи чітко окреслено межі та обсяг дозволених дій

Зміст ухвали слідчого судді

Ухвала слідчого судді повинна містити чітко визначені параметри:

Вид НСРД

Конкретний вид негласної дії

Обсяг втручання

Чіткі межі дозволеного

Строк проведення

Визначений часовий період

Обставини

Конкретні фактичні підстави

⚠ Важливо

Вихід за межі ухвали тягне за собою ризик визнання доказів недопустимими. Ухвала — це не формальність, а чітка правова рамка дозволеного втручання.

Строки проведення та використання результатів НСРД

Строки проведення

Закон чітко визначає строки проведення негласних дій. Вони є обмеженими та можуть продовжуватися лише у встановленому порядку.

Перевищення строку або відсутність належного продовження — підстава для сумнівів у допустимості отриманих матеріалів.

Умови використання як доказів

Матеріали НСРД можуть бути використані як докази лише за умови:

- Дотримання процедури санкціонування
- Належної фіксації результатів
- Розсекречення у встановленому порядку
- Відкриття стороні захисту відповідно до ст. 290 КПК

Проблема відкриття матеріалів НСРД

Якщо матеріали НСРД не були відкриті стороні захисту належним чином, суд може визнати їх недопустимими.

Саме на етапі відкриття матеріалів відповідно до статті 290 КПК України часто виникають найбільші проблеми. Порушення процедури розсекречення та відкриття — одна з найпоширеніших підстав для оскарження доказів, отриманих шляхом НСРД.

НСРД і право на приватність

Негласні дії безпосередньо пов'язані з правом на повагу до приватного життя (ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

1

Законність

Чи було втручання передбачене законом?

2

Легітимна мета

Чи переслідувало воно законну мету?

3

Необхідність

Чи було необхідним у демократичному суспільстві?

Українська судова практика поступово переймає ці європейські стандарти оцінки правомірності втручання у приватне життя.

Типові проблеми застосування НСРД

Шаблонні клопотання

Формальний підхід без індивідуального обґрунтування

Формальне обґрунтування

Поверхнєве пояснення неможливості інших способів отримання інформації

Вихід за межі дозволу

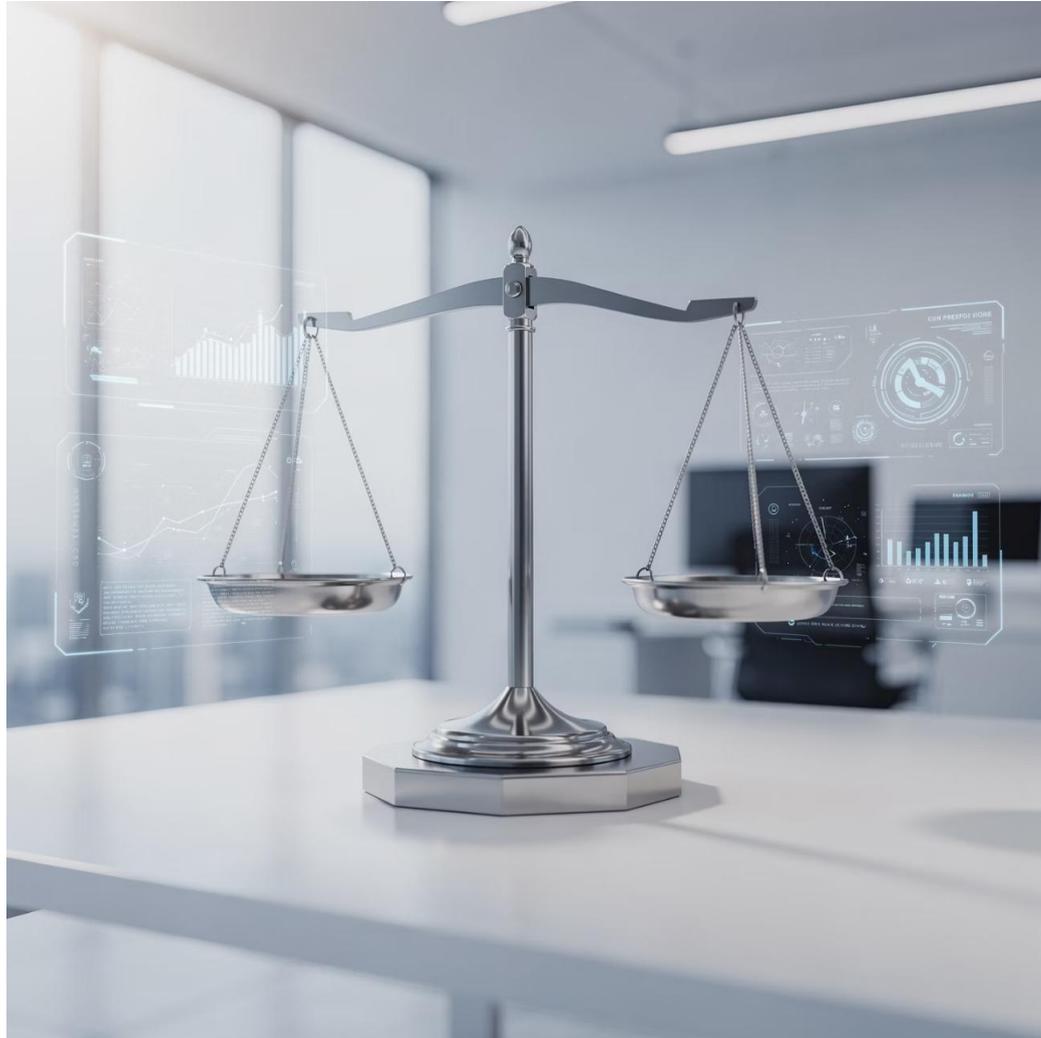
Перевищення обсягу, визначеного ухвалою слідчого судді

Несвоєчасне розсекречення

Затримка у розсекреченні та відкритті матеріалів захисту

Усе це створює ризик застосування статті 87 КПК України — визнання доказів недопустимими.

Методичний акцент: НСРД як тест на баланс

НСРД — це завжди тест на баланс. Ефективність розслідування не може виправдати:

Таємного, але незаконного
втручання у права особи

Процесуальної недбалості при
оформленні та проведенні

Ігнорування права на захист та належну правову процедуру

Проміжний підсумок: НСРД

Негласні слідчі (розшукові) дії є винятковим засобом доказування, що потребує судового дозволу, суворо обмежений у строках та межах, і підлягає ретельній перевірці на предмет допустимості доказів.

Судовий контроль за проведенням слідчих дій

У сучасному кримінальному процесі суд — це не лише орган, що розглядає справу по суті. Він уже на стадії досудового розслідування виступає гарантом прав людини.

Концепція КПК 2012 року: слідчий суддя — процесуальний арбітр між державою та особою.

Ст. 3 КПК

Визначення поняття слідчого судді

Глава 26 КПК

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності

Ст. 234 КПК

Регламентация конкретних слідчих дій (обшук тощо)

Форми судового контролю

Надання дозволу

Дозвіл на проведення певних слідчих дій (обшук, НСРД, тимчасовий доступ)

Розгляд скарг

Перевірка дій або бездіяльності слідчого чи прокурора

Контроль примусу

Перевірка дотримання прав під час застосування заходів примусу

Попередній контроль: що перевіряє суддя?

- Достатність підстав

Чи існують фактичні підстави для втручання

- Пропорційність

Чи відповідає обсяг втручання меті

- Безальтернативність

Чи неможливо досягти мети іншим способом

- Чіткість меж

Ухвала повинна бути мотивованою, а не формальною

Ретроспективний контроль та межі перевірки

Подальший контроль

Навіть якщо слідча дія проведена з дозволу суду, її законність може бути перевірена згодом:

- Під час розгляду скарги
- Під час оцінки допустимості доказів
- Під час судового розгляду

📄 Дозвіл суду не гарантує автоматичної допустимості доказу.

Межі перевірки

Слідчий суддя не здійснює доказування по суті. Його завдання:

- Оцінити наявність достатніх підстав
- Перевірити відповідність клопотання вимогам закону
- Забезпечити дотримання принципу пропорційності

Він не встановлює винуватість — він перевіряє процесуальні гарантії.

Судовий контроль: функції та проблеми

Функції стримування

Запобігання свавіллю

Захист від необґрунтованого втручання

Рівність сторін

Забезпечення процесуального балансу

Право на захист

Гарантування конституційних прав

Типові проблеми

Шаблонність

Клопотання слідчого
носять шаблонний
характер

Формалізм

Суди формально
підходять до перевірки

Необґрунтованість

Ухвали не містять достатнього обґрунтування

Такі ситуації згодом впливають на оцінку допустимості доказів.

Загальний підсумок

Судовий контроль — це не технічна стадія, а гарантія процесуальної рівноваги.

Слідча дія = Втручання

Кожна дія є обмеженням прав особи

Судовий контроль = Баланс

Попередня та подальша форми захисту прав

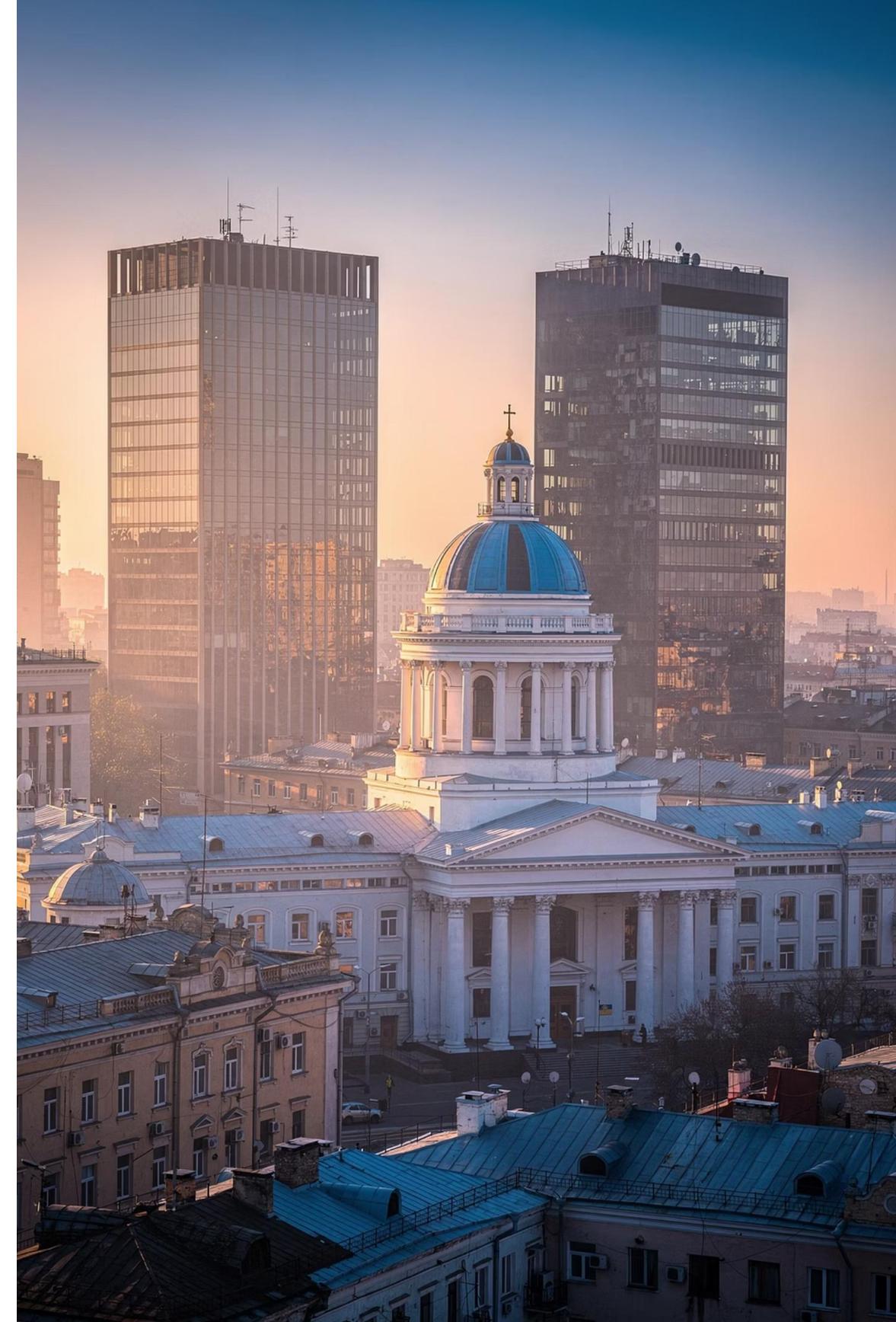
НСРД = Винятковість

Крайній засіб із судовим дозволом

Докази = Допустимість

Порушення процедури — недопустимість

Якщо студент розуміє, що слідча дія = втручання, а судовий контроль = баланс, то він починає мислити системно.

Допустимість доказів

Кримінальний процес — це не лише про пошук істини. Це про пошук істини законним способом. І в цьому полягає фундаментальна відмінність між кримінальним процесом правової держави і каральною моделлю минулого.

Нормативна основа допустимості

Основні положення закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі України. Стаття 86 КПК встановлює: доказ є допустимим, якщо він отриманий у порядку, передбаченому Кодексом. Формулювання здається простим, але за ним стоїть глибокий зміст.

Стаття 87 КПК

Недопустимість доказів,
отриманих з істотним
порушенням прав і свобод
людини

Стаття 86 КПК

Допустимість доказу — порядок
отримання є не менш важливим,
ніж сам зміст доказу

Стаття 89 КПК

Оцінка доказів судом за внутрішнім переконанням на основі всебічного
аналізу

Істотне порушення прав людини

Стаття 87 КПК встановлює: недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Суд повинен оцінити, чи було порушення таким, що вплинуло на можливість реалізації прав, поставило особу в нерівне становище або зруйнувало баланс між сторонами.

Типові порушення

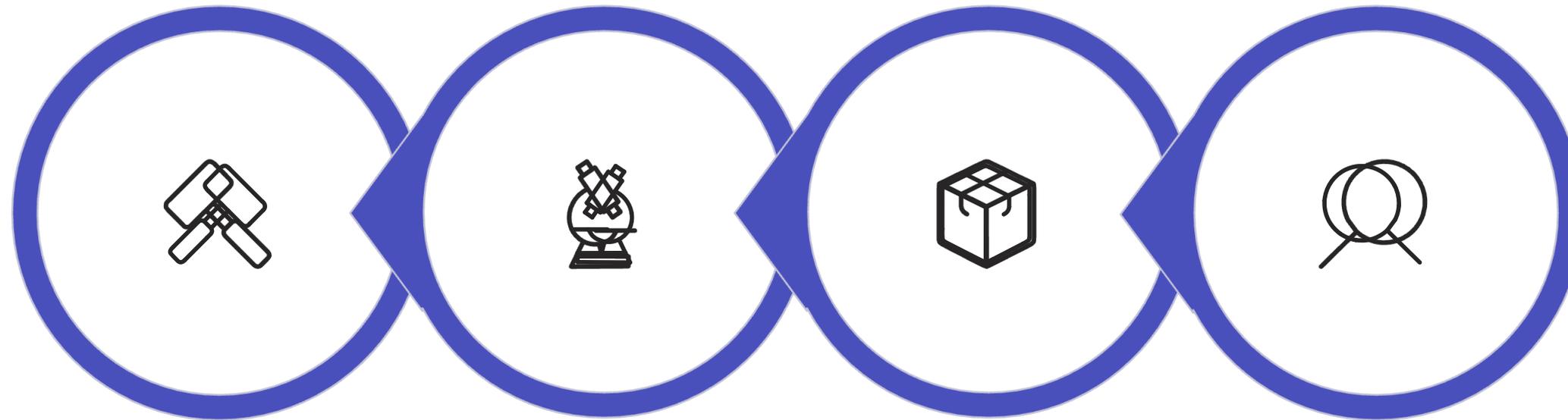
- Обшук без належної ухвали
- НСРД без достатнього обґрунтування
- Перевищення строків
- Недопуск захисника
- Відсутність належної фіксації

Критерії істотності

- Вплив на можливість реалізації прав
- Нерівне становище особи
- Зруйнований баланс між сторонами процесу

Плоди порушення процедури

У практиці дедалі частіше застосовується підхід «ефекту ланцюгової реакції». Якщо первинна слідча дія була незаконною, то й докази, отримані завдяки їй, можуть бути поставлені під сумнів. Саме тому процедура — це не формальність, а фундамент доказування.

Висновок
експерта

Експертне
дослідженн
я

Вилучення
доказів

Незаконний
обшук

Якщо суд визнає обшук незаконним, виникає питання: чи допустимий експертний висновок, отриманий на основі незаконно вилученого предмета?

Судова оцінка допустимості

Питання допустимості доказів остаточно вирішується судом під час судового розгляду. Навіть якщо слідчий суддя раніше надав дозвіл, це не позбавляє суд можливості оцінити законність отримання доказу повторно.

1

Порядок

Чи дотримано встановлений процесуальний порядок отримання доказу

2

Межі дозволу

Чи не перевищено межі наданого судового дозволу

3

Право на захист

Чи було забезпечено право особи на захист під час проведення дії

4

Стаття 290 КПК

Чи відкрито матеріали стороні захисту відповідно до закону

Роль сторони захисту

Допустимість доказів — це поле активної роботи захисника. Саме через інститут допустимості доказів реалізується принцип змагальності кримінального процесу.

Клопотання слідчого

Аналіз обґрунтованості та законності поданих клопотань

Ухвала суду

Перевірка відповідності судового дозволу вимогам КПК

Протокол дії

Контроль фіксації та відповідності фактичних дій межам дозволу

Строки

Перевірка дотримання процесуальних строків на кожному етапі

Баланс між формою і змістом

Найскладніше питання — де межа між формальним порушенням і істотним? Не кожна технічна помилка автоматично робить доказ недопустимим. Суд оцінює характер порушення, його наслідки та вплив на права особи.

Суд оцінює

- Характер порушення
- Його наслідки
- Вплив на права особи

Важливо: Порушення, що стосується фундаментальних прав — таємниці спілкування, недоторканності житла, права на захист — як правило, визнається істотним.

Концептуальний підсумок теми

Слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії — це не просто процесуальні інструменти. Це точки, у яких держава входить у простір приватного життя людини. КПК встановлює складну систему гарантій, і вся ця система працює заради одного:

Доказ має бути не лише переконливим, а й законно отриманим.

Формула допустимості

Якщо спробувати звести всю тему до однієї формули, вона звучатиме так:

Ключові висновки

1 Порядок отримання = зміст доказу

Спосіб отримання доказу є не менш важливим, ніж його зміст (ст. 86 КПК)

2 Істотне порушення = недопустимість

Докази, отримані з порушенням фундаментальних прав людини, визнаються недопустимими (ст. 87 КПК)

3 Ланцюгова реакція

Незаконність первинної дії ставить під сумнів усі похідні докази

4 Захисник — ключова фігура

Через інститут допустимості реалізується принцип змагальності процесу

